

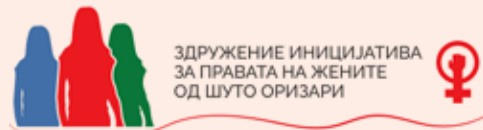

РЕПРОДУКТИВНО ЗДРАВЈЕ И СОЦИЈАЛНА БЛАГОСОСТОЈБА НА РОМИТЕ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

ОСВРТ КОН ПРОШИРУВАЊЕТО
НА ЕУ ЗА 2022 ГОДИНА

XEPA - Асоцијација за здравствена едукација и истражување е најголемата граѓанска организација во Република Северна Македонија која **работи** во полето на сексуално и репродуктивно здравје и права (СРЗП). XEPA води неколку **сервиси** кои нудат здравствени и социјални услуги за млади луѓе и маргинализирани заедници, и е лидер во застапување **сеопфатно сексуално образование** (ССО) на млади луѓе. XEPA е еден од водечките иницијатори во Северна Македонија во политиката за унапредување на правната рамка за СРЗП и обезбедување пристап до услугите на националниот здравствен систем за сите граѓани. Од 2009, XEPA е **полноправен член** на МФПР, глобален обезбедувач на услуги во унапредувањето на СРЗП.

„Иницијатива за правата на жените од Шуто Оризари“ е граѓанска организација формирана во 2022 година. Во периодот помеѓу 2015 и 2022 година, XEPA технички ја подржуваше работата на оваа група Ромки со зголемување на нивната застапеност и капацитетите за мониторинг на заедницата. „Иницијативата за правата на жените од Шуто Оризари“ **работи во следниве области:** социјални и здравствени права, дискриминација, сексуални и репродуктивни права, семејно и родово базирано насилство, како и повратниците од странство. „Иницијативата за правата на жените од Шуто Оризари“ е прифатена и препознаена од заедницата како организација која ги подржува Ромките и децата во остварување на своите социјални и здравствени права.

СОДРЖИНА

4 Вовед

5 Кратко резиме на клучните случувања во 2022

7 ПОГЛАВЈЕ 19

СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА И ВРАБОТУВАЊЕ

7 Вработување

8 Гарантирана минимална помош

9 Домување

9 Дискриминација

10 Семејно насилство

11 ПОГЛАВЈЕ 28

ЗАШТИТА НА ПОТРОШУВАЧИ И ЗДРАВСТВЕНА ЗАШТИТА

11 Абортус

11 Репродуктивно здравје

12 Пристап до контрацептивни средства

13 Грижа за време на бременост

ВОВЕД

Овој извештај ги рефлектира случувањата во последната извештајна година (2022) во рамките на релевантните поглавја од европското законодавство (acquis communautaire) поврзани со здравјето на Ромите и нивната социјална инклузија. Овој извештај има цел да ги изрази постојаните бариери со кои се соочуваат Ромките во пристапот до социјалните и здравствените услуги поврзани со СРЗ. Го сумира јазот во давањето услуги и политичката и правна работна рамка кои влијаат на здравствениот и социјалниот статус на Ромките во Северна Македонија, заедно со препораки за подобрување на политиката.

Исклученост, дискриминација, социјални стереотипи и стигма се главните социо-културни фактори кои ги спречуваат маргинализираните групи, особено Ромките, во остварување на своите човекови права. Имањето пристап до адекватни можности за вработување и квалитетни услуги без предрасуди и дискриминација се клучни во интегрирањето на Ромките во македонското општество и да го уживаат својот социјален статус исто како и другите граѓани во земјата.

Пристапувањето кон ЕУ продолжува да биде клучна цел на Република Северна Македонија и притоа ваквиот процес дава можност за постигнување на одржлива промена. Освртот кон проширувањето на ЕУ за 2022 година потенцира кои промени се потребни за да се обезбеди реализирањето на социјалната инклузија и репродуктивното здравје на Ромките и се надеваме дека голем дел ќе бидат разгледани во овој извештај за да се обезбеди континуиран и тековен напредок во промовирањето на социјални и репродуктивни права во земјата.

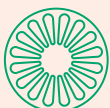
КРАТКО РЕЗИМЕ НА КЛУЧНИТЕ СЛУЧУВАЊА ВО 2022

Националната алокација на буџетски средства за **бесплатна фолна киселина за бремени жени** кои се дел од социјално обесправените групи, вклучувајќи ги и Ромките, беше отстранета од [Програмата за активна здравствена заштита на мајките и децата во Република Северна Македонија во 2022](#). Дополнително, финансирањето на **редовни гинеколошки прегледи, лабораториски анализи за време на бременост и породување** за жените кои не се опфатени со системот на задолжителното здравствено осигурување беше **значително намалено** во споредба со 2021 година. Разочарувачки, алоцираните државни средства за породување наменети за жени кои не се опфатени со системот на задолжителното здравствено осигурување ги покрива трошоците за само **„една и пол жена“**. Намалувањето на националниот буџет за превентивна здравствена заштита за ранливи групи за време на економска криза може сериозно да влијание врз здравствениот статус на Ромите, особено на жените и децата.

Иако бројот на случаи на семејно насилство е зголемен во 2022 година, земјата сè уште се соочува со **недостиг на систем за поддршка на жени кои искусиле различни форми на насилство**. Од Ромките често се бара да платат за медицинските прегледи кога се жртви на семејно насилство и **се обесхрабруваат да го пријават случајот** во полиција – *„Тие (Ромките) сигурно ќе се вратат кај сторителите во секој случај“* (цитат од Ромка, клиент во Младинскиот центар на ХЕРА во Шуто Оризари, кога го пријавувала случајот во локалната полициска станица). Ова резултира со губење доверба на Ромките во институциите и придонесува до зголемен број Ромки кои не сакаат да пријават случај на насилство.

Помеѓу 2019 и 2021 година, **бројот на невработени Ромки е зголемен за 50%**. Покрај тоа, процентот на регистрирани невработени Ромки со високо образование е исто така зголемен за 50%¹. Ромките на возраст помеѓу **40 и 44 години имаат највисока стапка на невработеност**. Иако Националниот оперативен план за вработување за 2022 година предвидува зголемена покриеност на

¹ Бројот на Ромки со високо образование е зголемен од 10 во 2019 на 15 во 2021.

Ромките со мерки за вработување за 5%, таквите мерки не се **соодветни** и создадени според потребите на жените, бидејќи не придонесуваат во зголемувањето на стапката на вработеност на Ромките на пазарот на трудот.

Правото на гарантирана минимална помош (ГМП) е најчесто остварувано право од страна на Ромите корисници. Оваа година **не беа преземени дополнителни дејствија** од страна на институциите за да се вклучат регистрираните корисници на ГМП во пазарот на трудот. Покрај огромниот раст на стапката на инфлација во земјава во изминатите неколку месеци, **алоцираните државни средства за социјална заштита останаа исти**. Околу 20 ромски населби во Општина Шуто Оризари се оставени без основна инфраструктура и не се вклучени во деталните урбанистички планови (**нема адреси на живеење**). Многу Ромки не можат да добијат лични документи и поради тоа немаат пристап до државниот систем на здравствено осигурување или социјалните услуги. Ромките кои се невработени се особено ранливи и подложни на дискриминација поради нивниот социјален статус.

Системската дискриминација продолжува често да се забележува во областа на јавните услуги и добра, здравствена заштита и едукација. Дискриминацијата на Ромките особено е видлива при **изборот на матичен гинеколог** и се одбивани со објаснување дека е пополнета квотата на пациенти. **Ограничен е пристапот до услугите на центрите за социјална работа**, делумно поради јазичната бариера, но исто така и поради дискриминаторските практики на стручните лица од овие институции. Седум случаи на етничка дискриминација се пријавени до државните тела за еднаквост во 2022 година. Тековната дискриминација на Ромките резултира со расно насилство и има негативно влијание врз еднаквиот пристап до права и услуги.

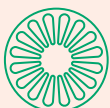
[ПОГЛАВЈЕ 19]

СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА И ВРАБОТУВАЊЕ

Вработување

33% од Ромите се вклучени во неформалната економија, која е поттикната најмногу од рестриктивното трудово законодавство, високите придонеси за работници со ниска плата и недостиг на специфична политика за Ромките за да се поттикне промена од непријавена во пријавена работа. Извештајот на ЕК бележи дека има благо намалување на бројот на Роми кои имаат придобивки од активните мерки за вработување. Во 2021 година, само 589 луѓе или 5.2% од сите корисници, биле Роми. Покрај тоа, Извештајот од ЕК бележи дека не биле усвоени нови мерки со пристап кој е наменет за ромската заедница. Уште поважно, голем број Ромки не се квалификуваат за користење на државните мерки за вработување бидејќи 94% од невработените Ромки имаат (или немаат) завршено само основно образование.

Во 2022 година, во консултативен процес со граѓански организации и релевантни државни институции, ХЕРА подготви сет на пилот активни мерки за вработување на Ромки со цел да се интегрираат во Националниот оперативен план за вработување. Во прилог на тоа, беше потпишан Меморандум за соработка помеѓу ХЕРА и Министерството за труд и социјална политика за креирање и имплементирање на пилот мерките за вработување на Ромки. Предложените активни мерки имаат мултисекторски пристап и се креирани за да ја зголемат активноста на Ромките на пазарот на труд. Активните мерки за вработување имаат 3 специфични целни подгрупи на Ромки: 1) жени со основно образование или без образование; 2) жени со средно образование; и 3) жени со високо образование. Иако процесот на креирање на новиот Национален оперативен план за вработување за 2023 година веќе е започнат, Министерството за труд и социјална политика нема преземено конкретни политички или финансиски обврски за да се интегрираат договорените пилот мерки за вработување на Ромки.

Прейораки:

- Усвојување и интегрирање на пилот мерките за вработување на Ромки во Националниот оперативен план за вработување за 2023 година и да се осигура негова имплементација
- Да се постави систем за валидација на неформално и формално учење, со измени и дополнување на Законот за образование на возрасни
- Да се обезбеди адекватна и рамноправна застапеност на Ромки во државните институции и на менаџерски позиции со воспоставување на механизам за родово базирано вработување (квоти за вработување на Ромки во државните институции)
- Усвојување на локални владини политики (акциски планови) за зголемување на учеството на Ромките на пазарот на трудот и алоцирање општински буџети за нивна ефективна имплементација

Гарантирана минимална помош

Правото на Гарантирана минимална помош (ГМП) е најчесто остварено право од страна на Ромите корисници. Невработените Ромки не се доволно информирани дека според Оперативниот план за активни програми и мерки за вработување и услуги на пазарот на трудот тие треба да бидат регистрирани како лица кои активно бараат работа во Агенцијата за вработување. Но, дури и во случаите каде што примателите на ГМП се регистрирани во Агенцијата за вработување, не се направени значајни обиди од страна на институциите да се зголеми учеството на Ромките на пазарот на трудот. И покрај огромното зголемување на стапката на инфлација во последните неколку месеци, **износот на алоцираните државни средства за социјална заштита не е зголемен**. Единствената социјална мерка која беше спроведена за справување со економската криза е еднократната помош за примателите на ГМП во периодот од март до мај, во висина од 3.000 денари. Без подобрување на инклузијата на Ромките на пазарот на трудот, тие продолжуваат да бидат ранливи и подложни на дискриминација поради нивниот социјален статус.

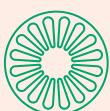
Домување

Како резултат на тоа што околу 20 ромски населби сè уште не се урбанизирани и немаат основна инфраструктура, околу 28% од домовите на Ромите во земјата не се легализирани. Дел од населбите каде што живеат Роми, вклучително и Општина Шуто Оризари, не се вклучени во деталните урбанистички планови, што ги принудува да живеат во дивоградби и без адреса. Поради ова, Ромите, вклучително и жените, не можат да добијат лични документи и тоа го попречува нивниот пристап до државното здравствено осигурување и социјални услуги.

Дискриминација

Системската дискриминација на Ромите е постојана, особено при пристап до јавни услуги и добра, како што е случајот којшто беше пријавен оваа година кога на неколку Роми им беше забрането да го користат јавниот базен. Дискриминацијата е очигледна и во областа на здравствената грижа и образованието. На пример, Ромките често се дискриминирани при изборот на матичен гинеколог и се одбивани од гинеколозите со објаснување дека нивната квота на пациенти е пополнета. Фактот дека Ромите се соочуваат со нееднаков пристап и третман може да се види во бројните претставки поднесени до телата за еднаквост во 2022 година, од кои во седум случаи е утврдена дискриминација врз основа на етничка припадност.

Луѓето од ранливите социјални категории, особено Ромките, немаат доволен пристап до услугите кои се нудат во центрите за социјална работа. Главната причина е јазичната бариера која го попречува нивниот пристап до квалитетни услуги. Ромите често го посочуваат и непочитувањето на нивното достоинство како корисници на социјални услуги кои ги даваат стручните лица од овие институции, поради нивната етничка припадност и социјален и образовен статус. Дополнително, Ромите се сомневаат во ефикасноста на овие институции поради широко распространетата етничка дискриминација и нетолеранција од страна на стручните лица кога даваат информации за остварување на социјални права на ранливи заедници.

Семејно насилство

Северна Македонија континуирано се соочува со недостиг на систем на поддршка за жени кои се жртви на различни форми на насилство во земјата. Државата ја ратификуваше Истанбулската Конвенција во 2017 година и дополнително усвои Национален акциски план (2018-2023). Иако [Законот за спречување и заштита од насилство врз жените и семејното насилство](#) беше усвоен во 2021 година, дознавме од клиентките Ромки кои ги придружуваме во добивање на потребната поддршка, дека стручните лица кои работат во социјалните институции не се целосно запознаени со имплементацијата на законот. Често се бара од Ромките кои се жртви да платат за медицинските прегледи за да се комплентира документацијата која е потребна за да се пријави случајот. Дури и кога се обраќаат во полициските станици, често ги обесхрабруваат да го направат тоа. „Не те гледаме првпат, си доаѓала тука и претходно“; „Толку долго те малтертира, зошто го пријавуваш сега? ... Сигурни сме дека пак ќе му се вратиш“ (цитат од Ромка жртва која пријавувала случај на насилство во полициска станица).

Прејораки:

- Сензибилизирање на стручните лица во центрите за социјална работа за справување со ранливи социјални категории, особено Ромки
- Да се зголеми соработката меѓу релевантните институции за да се подобри пристапот на Ромките до пазарот на трудот, особено на оние кои примаат социјална помош
- Да се подобрат владините капацитети и механизми за елиминирање на системската дискриминација на Ромите, особено на жените, во нивниот пристап до јавните услуги и добра

[ПОГЛАВЈЕ 28]

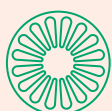
ЗАШТИТА НА ПОТРОШУВАЧИ И ЗДРАВСТВЕНА ЗАШТИТА

Абортус

Абортусот по барање на жената поради социјални и економски причини не е покриено со системот на државното здравственото осигурување, вклучително и за сиромашните и социјално ранливите жени. Според [Стратегијата за инклузија на Ромите 2022-2030](#), високите трошоци за абортус ги принудува Ромките да бараат нелегален абортус. Оваа година забележани се [неколку случаи на нелегален абортус кај Ромките во матичните гинеколошки ординации](#). Многу Ромки се одлучуваат за абортус поради финансиска неможност за растење на уште едно дете, но високите трошоци за овие услуги (бидејќи не се покриени со здравственото осигурување на пациентите) дополнително го оптоваруваат семејниот буџет.

Репродуктивно здравје

Министерството за здравство (МЗ) со години не можеше да изнајде системско решение за гинеколошка ординација во Општина Шуто Оризари, оставајќи 8.000 Ромки без континуиран пристап до матичен гинеколог и основна репродуктивна грижа. Од 2008 година, три матични гинеколози отворија и ги затворија своите гинеколошки ординации во Шуто Оризари најмногу поради финансиски причини. Откако се пензионираше последниот матичен гинеколог, [кој работеше само шест месеци](#) во Здравствениот Дом Шуто Оризари, „Иницијатива за правата на жените од Шуто Оризари“ и ХЕРА [регрутираа](#) нов доктор да работи како матичен гинеколог во оваа општина. Како и за другите ординации, буџетот на гинеколошката ординација во оваа општина е алоциран преку програма за кофинансирање на МЗ за специјалистички студии. Новиот гинеколог [започна](#) со работа во ноември 2022 година. Бидејќи буџетот на МЗ не опфати и ангажирање на медицинска сестра, [граѓанското движење „Аваја“](#) даде финансиска поддршка за медицинска сестра Ромка за да помогне во работењето на матичниот гинеколог. Но, буџетот на „Аваја“ ќе покрие

ангажирање на медицинската сестра во гинеколошката ординација само за период од шест месеци и не обезбедува системско решение за пристапот на жените до гинеколошки услуги во општината.

Според здравствените политики за превенција, сите услуги кај одбраниот матичен лекар или гинеколог се платени од здравственото осигурување на пациентот. Сепак, постојат бројни докази дека матичните гинеколози им наплаќаат на пациентките за дадените гинеколошки услуги. Таквиот тренд на нелегално наплаќање на Ромките во ординациите на матичните гинеколози е пракса која трае скоро деценија. Сепак, ако во 2021 година Ромките морале да платат до 3.000 денари за една услуга, во 2022 година нелегалните неплати биле намалени и највисоката цена која требало да ја платат Ромките била не повеќе од 1.000 денари². Иако во 2022 година сумата за плаќање за гинеколошки услуги е намалена, за многу Ромки кои живеат во Шуто Оризари плаќањето за превентивни услуги е предизвик, особено ако ја земеме предвид нивната социјална ранливост.

Пристап до контрацептивни средства

МЗ во 2019 година за првпат претстави буџет за бесплатни контрацептивни средства за социјално ранливи групи жени кои имале абортус како дел од [Програмата за активна здравствена заштита на мајките и децата во Република Северна Македонија](#). Во последните две години, буџетот за бесплатни контрацептивни средства беше значително намален и во 2022 година алоцираниот буџет беше ограничен на [100.000 денари, доволно да ги покрие потребите на 50 жени](#). Покрај Програмата за активна здравствена заштита на мајки и деца, МЗ има уште една програма за да одговори на потребите за репродуктивна грижа на жените - [Програма за партиципација при користењето на здравствена заштита на одделни заболувања на граѓаните и здравствена заштита на родилките и доенчињата во Република Северна Македонија](#). Намалувањето на државниот буџет за превентивна здравствена грижа за репродуктивно здравје има особено влијае врз ранливите и сиромашните жени, вклучувајќи ги и Ромките, и ги спречува во остварувањето на правата на планирање на семејство.

2 Инцијатива за правата на жени од Шуто Оризари (2022), Компаративна анализа на состојбата со сексуалното и репродуктивно здравје на Ромките во Шуто Оризари, страна 13

Грижа за време на бременост

Според буџетот на МЗ, само „една и пол“ жена кои се надвор од системот на задолжително здравствено осигурување имаат можност да го остварат своето право на бесплатно породување во 2022 година. Ако во 2021 година биле алоцирани 200.000 денари за прегледи и лабораториски анализи за време на бременост, како и за породување на жени кои се надвор од системот на задолжително здравствено осигурување и лица без лична карта, во 2022 година буџетот е намален на само 80.000 денари. Освен тоа, ако во 2021 година буџетот за бесплатна фолна киселина за бремени жени беше 30.000 денари, во 2022 година воопшто не се доделени средства за жените кои не можат да си дозволат да платат за фолна киселина. Во периодот од 2019 до 2021 година, помеѓу 3 и 22% (годишно) од бремените Ромки имале бенефит од мерките воведени од МЗ³. Оваа година финансирањето беше прекинато со објаснување од страна на државните институции дека веќе неколку години бесплатната фолна киселина била користена само од мал број на бремени жени и дека средствата не биле користени според планот. Додека беше достапна бесплатна фолната киселина како дел од програмата на МЗ, многу Ромки не беа доволно запознаени со постоењето на таквите превентивни мерки на национално ниво.

Прейораки:

- Да се зголеми државното финансирање за превентивни здравствени услуги за репродуктивно здравје кај жени (како контрацептивни средства, грижа за време на бременост и породување), особено за сиромашни и социјално ранливи заедници, вклучувајќи ги и Ромките и жените без лична карта
- Да се зголемат активностите за информирање за достапните мерки за репродуктивно здравје и бесплатните услуги овозможени преку програмите на МЗ, со цел информациите да стигнат до поголем број жени, поточно до Ромките
- Да се покријат трошоците за абортус од социјални причини за сиромашни и социјално ранливи жени преку здравственото осигурување на пациентите

³ Инцијатива за правата на жени од Шуто Оризари (2022), Компаративна анализа на состојбата со сексуалното и репродуктивно здравје на Ромките во Шуто Оризари, страна 15

